

SÁNG TẠO VÀ CÔNG NGHỆ: “ÁO MỚI” CHO DI SẢN VĂN HÓA TỪ CHƯƠNG TRÌNH CHIANG MAI SÁNG TẠO (THÁI LAN)

TS. NGUYỄN THỊ THU HÀ*

1. Mở đầu

Với ý nghĩa và giá trị to lớn về văn hóa, tinh thần và xã hội, trong những năm qua, vai trò của di sản văn hóa ở nhiều quốc gia, đặc biệt là ở các quốc gia đang phát triển, như: Việt Nam, Indonesia, Cambodia, Lào,... thường được nhìn nhận như những nhân tố lưu giữ quá khứ, lịch sử, bản sắc văn hóa của một cộng đồng, một dân tộc hay một quốc gia và đôi khi, dưới cái nhìn mang tính phê phán hơn, được cho là một “gánh nặng” của sự phát triển do quan điểm và định hướng quản lý có tính bảo tồn cao thay vì một hướng tiếp cận mang tính phát triển hơn như ở các quốc gia khác. Tuy nhiên, điều đáng quan tâm, là nhiều năm trở lại đây, những nhìn nhận mang tính phê phán về vai trò của di sản văn hóa này đã dần biến đổi theo chiều hướng tích cực hơn, do những hiệu quả về kinh tế mà di sản văn hóa đã mang lại cho nhiều cộng đồng và quốc gia trên thế giới, trong đó, nổi bật nhất vẫn là sự phát triển của ngành Du lịch văn hóa và công nghiệp sáng tạo, hai ngành công nghiệp lớn hiện nay trên thế giới, vốn có nền tảng chủ yếu là dựa vào nguồn lực văn hóa của các quốc gia, vùng miền.

Để làm rõ hơn về nội dung này, bài viết sẽ giới thiệu về sáng kiến Thành phố Chiang Mai sáng tạo (2010) của chính quyền Chiang Mai, Thái Lan với trọng tâm là Dự án Chiang Mai thủ công - Handmade - Chiangmai: đưa sáng tạo và đổi mới công nghệ (kỹ thuật số, thiết kế) vào phát triển các ngành nghề thủ công của Chiang Mai nhằm tạo dựng một diện mạo mới và chất lượng mới cho các sản phẩm thủ công mỹ nghệ truyền thống, thúc đẩy sự phát triển của ngành Du lịch văn hóa địa phương (du lịch sáng tạo - du lịch văn hóa nghề thủ công).

2. Thành phố Chiang Mai sáng tạo

Chiang Mai là một tỉnh thuộc vùng Lanna của Thái Lan, được thành lập bởi vua Mengrai vào năm 1296 sau Công nguyên. Với số dân khoảng 1.6 triệu người, đây là tỉnh/thành lớn thứ hai của Thái Lan, có vị trí chiến lược ở tiểu vùng sông Mê Kông và là trung tâm thương mại, tôn giáo, giáo dục, văn hóa và nghệ thuật của Thái Lan hơn 700 năm qua.

Sự phát triển mạnh mẽ của các ngành công nghiệp văn hóa, nghệ thuật và thủ công của thành phố này có nền tảng từ lịch sử và văn hóa lâu đời, phong phú và các nghề nhân đến từ hơn 20 tộc người khác nhau trong vùng. Chiang Mai đã thành công trong việc bảo tồn - giữ gìn các di sản văn hóa, nghệ thuật và thủ công đặc sắc của mình, các giá trị văn hóa bản xứ, các mô típ thiết kế biểu hiện trong các lễ hội và thực hành văn hóa truyền thống, đã thu hút được một số lượng lớn du khách nội địa và quốc tế hằng năm đến thành phố được mệnh danh là Hoa hồng phương Bắc của Thái Lan.

Chiang Mai, dưới nhiều nỗ lực thành công của chính quyền địa phương, chỉ trong một thời gian ngắn (khoảng 10 năm), đã trở thành một trung tâm sáng tạo, với thế mạnh là tổ hợp các làng nghề thủ công mỹ nghệ và du lịch sáng tạo (du lịch văn hóa thủ công mỹ nghệ) của Thái Lan. Năm 2010, Thành phố hình thành một sáng kiến đề cao giá trị của sáng tạo và đổi mới có tên gọi là Thành phố Chiang Mai sáng tạo. Năm 2011, Bộ Thương mại của Thái Lan đã trao cho Chiang Mai giải thưởng “Thành phố sáng tạo cho các nghề thủ công”. Hiện nay, Chiang Mai đang trong quá trình làm thủ tục xin gia nhập Mạng lưới các thành phố sáng tạo của UNESCO, Danh mục Nghệ thuật dân gian và nghề thủ công.

* Viện Văn hóa Nghệ thuật quốc gia Việt Nam

3. Sáng kiến thành phố Chiang Mai sáng tạo

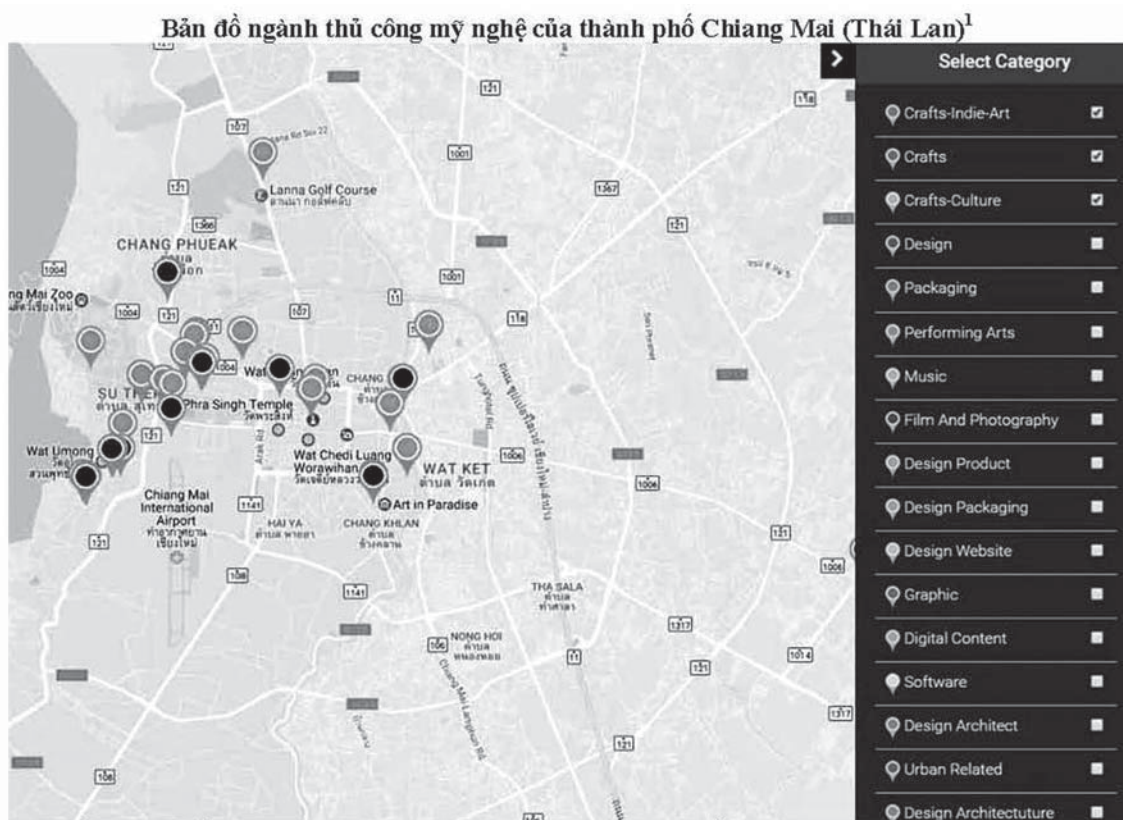
Đây là một ý tưởng, tầm nhìn và sáng kiến nhằm thúc đẩy vai trò sáng tạo và đổi mới trong sự phát triển kinh tế, văn hóa và xã hội của Thành phố. Nhiệm vụ cốt lõi của sáng kiến này là biến Chiang Mai thành một thành phố sáng tạo, một trung tâm kinh tế đặc biệt và là một tổ hợp sáng tạo lớn trong khu vực; mang lại sự phát triển kinh tế, đa dạng văn hóa và tạo nhiều cơ hội việc làm cũng như cơ hội đầu tư cho người dân và doanh nghiệp. Sáng kiến này được hình thành bởi Ủy ban Phát triển Thành phố sáng tạo Chiang Mai, do Thống đốc Chiang Mai thành lập vào tháng 8 năm 2010, gồm 50 đại diện đến từ nhóm các nhà nghiên cứu, các nhà quản lý công và tư, có ngân sách hoạt động giai đoạn đầu do chính quyền địa phương cấp. Chương trình này, về cơ bản, là một sáng kiến địa phương, chú trọng tới sự sáng tạo, đổi mới và hợp tác, hướng tới việc thành lập một thành phố Chiang Mai phát triển bền vững, sáng tạo và thu hút.

Các hoạt động và dự án này được hoạch định 5 năm một lần. Giai đoạn 2010 - 2015, trọng tâm phát

triển của chương trình là thúc đẩy tính sáng tạo và đổi mới kinh tế tổng thể của thành phố; tập trung phát triển một số ngành công nghiệp văn hóa chính, như: công nghệ thông tin nội dung kỹ thuật số, phần mềm, thiết kế ứng dụng và đặc biệt là thủ công mỹ nghệ và du lịch văn hóa.

Đối với nguồn lực văn hóa phong phú và đặc sắc của mình, Chương trình Thành phố Chiang Mai sáng tạo cho thấy một quan điểm tiếp cận và đổi mới nhanh nhạy, chủ động, tích cực và phù hợp với xu hướng phát triển quốc tế: trong khi thừa nhận một cách sâu sắc giá trị lịch sử và văn hóa của di sản văn hóa, sáng tạo và đổi mới công nghệ được đưa vào hoạt động khai thác di sản văn hóa như một xung lực mạnh, tạo dựng ngành công nghiệp thủ công mỹ nghệ và du lịch văn hóa với vai trò như là hai tiểu ngành quan trọng của nền kinh tế sáng tạo tổng thể của thành phố.

Tiểu dự án Handmade - Chiangmai (Chiang Mai thủ công) là một hoạt động trọng tâm của Chương trình này, trong đó, chú trọng đưa công nghệ và các hình thức đổi mới khác vào các ngành công nghiệp truyền thống là thủ công mỹ nghệ và du lịch.

Bản đồ trên biểu thị mức độ tập trung của các địa điểm, đơn vị, tổ chức, cộng đồng liên quan tới sản xuất, thiết kế, sáng tạo, đào tạo, quảng bá, quản lý và kinh doanh các loại hình thủ công truyền thống và thủ công đương đại của Chiang Mai. Từ Bản đồ sáng tạo Chiang Mai (Chiang Mai Creative Mapping), bất kỳ ai cũng có thể tiếp cận được hồ sơ thông tin chi tiết của các địa điểm trên nhằm phục vụ cho các mục đích khác nhau về du lịch, đào tạo, đầu tư,... Qua bản đồ này, có thể tiếp cận chi tiết hơn nữa về toàn bộ các hoạt động liên quan tới thủ công mỹ nghệ của tỉnh hiện nay trên website của dự án Handmade - Chiangmai: <http://www.handmade-chiangmai.com>. Đây không chỉ đơn thuần là một website quảng bá, mà thực chất, Handmade - Chiangmai là một "cửa hàng bách hóa" - một kho dữ liệu cơ sở - mà ở đó, người dân, du khách, các nhà quản lý, các nhà nghiên cứu, doanh nghiệp có thể dễ dàng tiếp cận và tìm hiểu về các sản phẩm thủ công mỹ nghệ truyền thống và đương đại của các nghệ nhân, các làng nghề và cộng đồng và đặc biệt là các doanh nghiệp, tổ chức ở các lĩnh vực, như: mây tre đan, hạt, kim loại (trang sức), gốm sứ, làm giấy, dệt, đồ gỗ, xà phòng và dầu, dưới dạng hình ảnh, video, các câu chuyện, thông tin cơ sở, bản đồ tương tác, các khóa học, danh mục và các thông tin hữu ích khác. Về cơ bản, đây là kết

Du khách thực hành vẽ hoa văn trên gốm - Nguồn: http://www.handmade-chiangmai.com/craft_sectors/ceramics/chiangmai_celadon_2015_ltd_part_/courses/ceramic_painting_

Vòng tay filigree, sản phẩm của ANGSA (Thái Lan) -

Nguồn: http://www.handmade-chiangmai.com/monthly_highlights/pages/3

quả của việc lập bản đồ dữ liệu các ngành nghề thủ công mỹ nghệ của tỉnh, cơ sở cốt lõi tạo dựng ngành công nghiệp sáng tạo thủ công mỹ nghệ bền vững. Các sản phẩm thủ công mỹ nghệ truyền thống

của Chiang Mai là biểu hiện vật chất của các giá trị văn hóa và nghệ thuật đặc sắc và lâu đời của các cộng đồng, phản ánh các kỹ thuật và quy trình chế tác đặc biệt của các nghệ nhân lưu truyền qua hàng thế kỷ. Để có thể khai thác hiệu quả các giá trị văn hóa cốt lõi của loại hình di sản văn hóa này cho phát triển ngành công nghiệp thủ công, Dự án Handmade - Chiangmai thực hiện việc gắn kết vai trò của các nhà thiết kế đương đại (thời trang, nội thất, trang trí,...) nhằm mang lại các ảnh hưởng thiết kế hiện đại, với tiêu chuẩn thế giới và diện mạo mới cho sự đặc sắc vốn có của các sản phẩm thủ công truyền thống.

Ví dụ: vòng tay filigree, một tiêu điểm thiết kế vào tháng 7/2015, được giới thiệu trên website của Handmade - Chiangmai, là một sản phẩm thời trang - thủ công có sự gắn kết của cả thiết kế truyền thống và đương đại trên nền tảng của nghệ thuật chế tác filigree đặc sắc của Thái, có niên đại mấy nghìn năm (nghệ thuật bện xoắn các sợi kim loại bạc nhỏ và định hình thành các thiết kế tinh xảo cầu kỳ). Vòng tay filigree chỉ là một trong vô vàn sản phẩm thủ công mỹ nghệ - thời trang truyền thống và đương đại của nhiều nghệ nhân, nhà chế tác và các doanh nghiệp thủ công thuộc chương trình giới thiệu và quảng bá của Handmade - Chiangmai. Mang lại diện mạo đương đại cho các sản phẩm thủ công truyền thống thông qua việc gắn kết chặt chẽ vai trò của thiết kế ứng dụng, công nghệ kỹ thuật số vào hoạt động sản xuất thủ công mỹ nghệ truyền thống là một trong các tiếp cận thành công của thành phố Chiang Mai. Giải thưởng Thiết kế Chiang Mai thường niên (CDA) (bắt đầu từ năm 2012) của Chương trình Thành phố Chiang Mai sáng tạo là một nền tảng thúc đẩy sự gắn kết giữa nghệ thuật, thủ công truyền thống với sáng tạo/thiết kế đương đại đó. Những nhà thiết kế nào đạt được giải thưởng này (thủ công, nội thất, trang trí, trang sức, kiến trúc, thiết kế bao bì, thương hiệu,...) sẽ được sự hỗ trợ của các chuyên gia tư vấn về phát triển và xây dựng thương hiệu, triển lãm miễn phí, hỗ trợ quảng bá sản phẩm,... Đây là một trong những sáng kiến mang lại hiệu quả cao, nhằm tạo dựng một hệ thống liên kết các nhà thiết kế và doanh nghiệp thiết kế, sản xuất và kinh doanh các

sản phẩm thủ công truyền thống mạnh của Chiang Mai trong những năm qua.

Cùng lúc, Dự án Handmade - Chiangmai còn thúc đẩy sự phát triển của một dòng du lịch mới, du lịch sáng tạo. Du lịch sáng tạo là loại hình du lịch cung cấp trải nghiệm sâu sắc cho du khách dưới dạng thúc đẩy họ bộc lộ và theo đuổi khả năng sáng tạo của bản thân (bao gồm nghệ thuật, thủ công và ẩm thực), với các cơ hội nghỉ lại tại các khu trọ địa phương có chất lượng, gắn kết với người dân địa phương và văn hóa của họ khi đi du lịch. Trên nền tảng của lịch sử các ngành nghề thủ công truyền thống đa dạng và phong phú, Dự án Handmade - Chiangmai cung cấp cho các du khách nội địa và quốc tế cơ hội tham gia trực tiếp vào hoạt động sáng tạo các sản phẩm thủ công mỹ nghệ, thông qua các lớp học ngắn hạn và dài hạn với các nghệ nhân, thợ chế tác lành nghề tại các làng nghề trong tỉnh. Các khóa học thủ công mỹ nghệ hiện có ở Chiang Mai mà du khách có thể tham gia gồm: 10 khóa vẽ dệt và đồ da, 2 khóa vẽ gốm sứ và 3 khóa làm giấy. Mỗi khóa học có thể kéo dài từ 3 giờ đến nửa ngày, cả ngày và có thể kéo dài hơn (với trường hợp khóa nhuộm màu vải indigo từ cây kram của Studio Naenna chẳng hạn).

Du lịch sáng tạo, cụ thể ở trường hợp Chiang Mai là loại hình du lịch thủ công mỹ nghệ, cho phép du khách có được trải nghiệm văn hóa sâu sắc nhất, giúp địa phương sở tại củng cố thương hiệu di sản văn hóa của chính mình và đồng thời, khuyến khích việc gìn giữ các giá trị văn hóa và kỹ thuật truyền thống cốt lõi của di sản văn hóa, vốn được truyền thụ qua nhiều thế hệ bởi những người thực hành di sản.

4. Từ Chiang Mai tới Việt Nam

Báo cáo về kinh tế sáng tạo của UNCTAD (2010) cho thấy, ngành sản xuất và kinh doanh các sản phẩm thủ công mỹ nghệ là ngành công nghiệp sáng tạo duy nhất mà Việt Nam có vị trí tương đối trong nền kinh tế thế giới. Năm 2014, Việt Nam đạt doanh số xuất khẩu hàng thủ công mỹ nghệ là 428 triệu USD, chiếm 1.058% thị phần ngành này trên thế giới và chiếm 1.44% thị phần ngành trong khu vực, với tỉ lệ tăng trưởng xuất khẩu thủ công mỹ nghệ trung bình trong khoảng 2003 - 2015 là 11.92%. Thế mạnh của Việt Nam ở ngành này là

xuất khẩu các sản phẩm mây, tre đan (đạt doanh thu xuất khẩu 348 triệu USD trong năm 2014)².

Tuy nhiên, cần thẳng thắn nhìn nhận rằng, với hơn 2000 làng nghề thủ công trên toàn quốc, khoảng 1.5 triệu nhân công của ngành và những giá trị văn hóa đặc sắc mà các làng nghề này đang sở hữu thì những con số trên rõ ràng là nhỏ so với tiềm năng phát triển ngành này của nước ta. Các làng nghề thủ công mỹ nghệ của nước ta hiện vẫn dừng ở quy mô sản xuất tiểu thủ công nghiệp, chưa đạt tới quy mô phát triển của một tiểu ngành công nghiệp sáng tạo, như: Trung Quốc, Thái Lan, Ấn Độ,... Các hoạt động du lịch gắn với làng nghề, về cơ bản, vẫn chưa thực sự khởi sắc và trở thành một trụ cột cho ngành Du lịch văn hóa quốc gia. Mối liên kết giữa thủ công mỹ nghệ với các ngành khác, như: thiết kế, thời trang, nội thất,... còn mờ nhạt. Những nỗ lực của nhiều địa phương, tổ chức văn hóa trong và ngoài nước³ và tổ chức xã hội dân sự khác, như CraftLinks,... trên thực tế, vẫn mang tính chất đơn lẻ, ngắn hạn và phạm vi hẹp. Theo Chủ tịch của APPAN International, New Delhi, bà Shanta Serbjeet Singh: “Đã đến lúc trao cho hàng nghìn ngành nghề thủ công, kỹ năng và di sản văn hóa đang trong quá trình chuyển đổi một cơ hội được thừa nhận là một ngành kinh tế theo đúng quyền của chúng”⁴.

Có thể nói, Handmade - Chiangmai chỉ là một trong các dự án thuộc phạm vi của sáng kiến Thành phố Chiang Mai sáng tạo; tiếp cận tương tự đã được thành phố này thực hiện thành công đối với cả hệ thống các loại hình di sản khác, gồm nghệ thuật và lễ hội truyền thống trên nền tảng của việc lập bản đồ đánh giá toàn bộ nguồn lực hiện có của lĩnh vực đó, hình thành một ngân hàng dữ liệu cơ sở làm nền tảng cho hoạt động đánh giá nguồn tài nguyên, tiềm năng và hiện trạng phát triển; gia tăng các yếu tố có tính sáng tạo, đổi mới và công nghệ cao vào hoạt động bảo tồn và khai thác các di sản văn hóa hiện có và thúc đẩy sự cộng tác liên ngành, liên khu vực (ví dụ như thủ công với thời trang; thủ công với thiết kế nội thất; thủ công với du lịch văn hóa; nghệ thuật truyền thống với thiết kế và thời trang;...) nhằm khai thác có hiệu quả các giá trị văn hóa truyền thống cho phát triển kinh tế và xã hội, tạo dựng thương hiệu văn hóa cho địa phương.

Bài học từ sáng kiến Thành phố Chiang Mai sáng tạo đã cho thấy một hướng tiếp cận mới, năng động hơn mà Việt Nam có thể tham khảo trong quá trình khai thác các giá trị kinh tế của nguồn lực văn hóa đồ sộ và đặc sắc của nước ta, đó là đưa sáng tạo, đổi mới và cộng tác đa ngành, đa lĩnh vực vào hoạt động khai thác các giá trị kinh tế của nguồn lực văn hóa, biến văn hóa thành lợi thế cạnh tranh đa phương diện cho nước ta trong khu vực và trên thế giới trong tương lai./

N.T.T.H

Chú thích:

- 1-<http://www.creativechiangmai.com/org.php>
- 2- <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>
- 3- Dự án “Phát triển sản phẩm thủ công dấu ấn và du lịch làng nghề ở Quảng Nam”, tài trợ bởi tài trợ của Quỹ Tín thác Hàn Quốc thông qua UNESCO, 2012 và nhiều dự án tương tự khác ở Huế, Sa Pa,...
- 4- <http://www.hindu.com/mag/2005/12/18/stories/2005121800080100.htm>

Tài liệu tham khảo:

- 1- Einar Bowitz và Karin Ibenholt (2009), “Economic impacts of cultural heritage - Research and perspectives”, *Journal of Cultural Heritage* 10 (2009), pp. 1 - 8.
- 2- EU và EUROMED, Cultural Heritage as a socio-economic development factor.
- 3- IFH và KWF (2011), *The Craft and Trade Sector in the Culture and Creative Industries*, Báo cáo dự án.
- 4- Martha Friel (2010), “Crafts, a hidden heart of creative industries”. Tafter Journal. Nguồn: <http://www.tafterjournal.it/2010/04/02/crafts-a-hidden-heart-of-creative-industries/>
- 5- Martha Friel, Walter Santagata (2007), *Make Material Cultural Heritage Work - Managing Soft Industrial Design as a Policy Instrument*.
- 6- Shanta Serbjeet Singh, “And now the culture dollar: An article on cultural industries”, *The Hindu Magazine*. <http://www.hindu.com/mag/2005/12/18/stories/2005121800080100.htm>
- 7- Tüzün Baycan và Luigi Fusco Girard (2011), *Heritage in socio-economic development: Direct and indirect impacts*. ICOSMOS Paris.
- 8- UNCTAD và UNDP (2010), *Creative Economy*, 2010, Báo cáo. (Ngày nhận bài: 01/4/2017; ngày phản biện đánh giá: 21/4/2017; ngày duyệt đăng bài: 20/4/2017).